

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

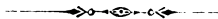
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

3. RÆKKE. II. BIND.

REDIGERET AF

CHR. VILLADS CHRISTENSEN,

SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS TILLGES BOGHANDEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1899—1900.

Besættelsen paa Rosborg.

En Heksehistorie ved Chr. Villads Christensen.

Med et Tillæg af Overlæge Dr. med. Fr. Hallager.

Hekseprocesserne optræder epidemisk. Fra de enkelte Arnesteder, hvor Sygdommen bestandig laa og ulmede og med visse Mellemrum krævede sine Ofre, førtes Smitstoffet omkring som Gnister fra et Brandsted, tændte snart hist, snart her, og fængede undertiden saa grundigt, at en hel Egn i Aarevis blev hærget af Heksevanvidet. Et saadant Skue frembød Grænseegnene mellem Fjends og Nørlyng Herreder en Snes Aar igennem under Kristian IV's Regering.

I 1618 brændtes to Hekse i Viborg; en tredie var anklaget men slap fri, ligesom en i Kobberup og to i Tastum. Dermed var Begyndelsen gjort, og i 1619 gik det rigtig løs. I dette Aar brændtes af Hekse i Egnen vest for Viborg: 1 i Ørum, 1 i Sevel, 1 i Fiskbæk og 1 i Skive, medens andre Mænd og Kvinder i Vridsted, Resen, Daubjerg, Dollerup, Ørslev og Gammelstrup stod anklagede for Trolddom, men indtil videre slap fri. I 1620 var der Hekseforfølgelse i Stanghede og Skive, og en Kvinde blev brændt i Vrov. I 1622 brændtes Hekse i Kølsen og Løvel, i 1625 brændtes 1 i Sal, og saa sluttede Epidemien for denne Gang med en Hekseproces mod en Kone i Feldingbjerg i 1632.

Derefter var der Stilhed paa denne Egn i nogle Aar; men Roden til Ondet var ikke rykket op, og i Slutningen af Trediverne brød Sygdommen ud paany, og Heksebaalene maatte atter tændes mellem de fattige Bønder, der henslæbte deres trælsomme Liv paa de magre Hedestrækninger vest for Viborg. Det var denne Gang en enkelt Mand, der organiserede Hekseforfølgelsen og satte det hele i Scene, nemlig Adelsmanden Niels Munk paa Rosborg.

Han hørte til den Adelslægt, der førte en Vinranke i Skjoldet; men hans Familie var fattig¹⁾. Hans Fader Peder Munk skrev sig til Vesterris. Beg og Havgaard, men ejede i Virkeligheden næppe noget²⁾; han selv skrev sig til Allesvraa og Rosborg, og paa den Tid, vi her faar at gøre med, boede han paa den sidstnævnte Gaard, en lille ukomplet Sædegaard i Mønsted Sogn, halvanden Mil vest for Viborg. Denne Gaard havde Kongen i 1578 faaet i Mageskifte af Karen Gyldenstjerne til Boller,³⁾ og den tilhørte endnu Kronen i 1637, da den bortforlenedes med Frihed for Landgilde, Ægt og Arbejde til Jesper Lunov, Major ved det jyske Regiment, at nyde og beholde for sin Bestilling i sin Livstid.⁴⁾ Men Jesper Lunov nød kun godt af dette Livsbrev i nogle faa Maaneder; han døde d. 12. Novbr. 1637,⁵⁾ og umiddelbart derefter træffe vi Niels Munk bosiddende paa Rosborg og, som det synes, som Ejer af Gaarden.

Hans første Hustru Kirsten Harbou var paa denne Tid død, og han var gift anden Gang med Sidsel Skin-

¹⁾ Saa godt som alle de personalhistoriske Oplysninger om Niels Munk skyldes velvillige Meddelelser fra Hr. Arkivar Thiset.

²⁾ Se om ham disse Saml. 2. IV, 265-66.

³⁾ Kronens Skøder I, 185.

⁴⁾ Jyske Registre ²⁹/₈ 1637.

⁵⁾ Klevenfelds Stamtavler.

kel. Han havde mange Børn. De to af dem, der spiller en Rolle i denne Fortælling, nemlig Sønnen Peder og Datteren Ide Munk, var vistnok de to ældste; blandt de yngste var Sønnen Laurids Munk, den eneste mere bekendte Mand af Slægten, der døde i Aaret 1702 som Generalmajor. Ogsaa Niels Munk gik den militære Vej, men naaede ikke synderlig langt frem. Han nævnes i 1633 som Lieutenant og havde da for sin Tjeneste faaet en Krongaard i Hoved i Ørridslev Sogn i Fæste. Han begyndte her med straks at gaa den forrige Fæster, en Bonde ved Navn Oluf Sørensen, for nær, idet han bemægtigede sig noget Boskab, Foder og Korn, som Oluf Sørensen havde efterladt i Gaarden, saa Lensmanden over Skanderborg Len fik Brev fra Kongen om at skaffe Bonden det udleveret fra Niels Munk »uden nogen Vidtløftighed«, ligesom Lensmanden selv skulde tilbagelevere Oluf Sørensen de Stedsmaalspenge, han tidligere havde betalt for Gaarden.¹⁾ Lensmanden og Niels Munk fik dog godtgjort, at Oluf Sørensen havde ladet Gaarden forfalde, og Befalingen ændredes da derhen, at Lensmanden skulde levere Niels Munk saa meget af Stedsmaalspengene, som behøvedes til at sætte Gaarden i Stand, og hvad der da blev tilovers, skulde tilbageleveres til Oluf Sørensen²⁾. Men intet af dette blev gjort. Da Niels Munk 5 Aar efter kvitterede Gaarden, var den endnu mere forfalden, end da han overtog den, og Lensmanden laa fremdeles inde med Oluf Sørensens Stedsmaalspenge. Den nye Bruger af Gaarden, Lieutenant Christopher Jensen, indgik da de samme Betingelser, som tidligere Niels Munk: han tilbød at sætte Gaarden i forsvarlig Stand, og skulde derfor have Oluf Sørensens

¹⁾ Jyske Tegnelse 12/11 1633.

²⁾ Jyske Tegnelse 9/12 1633.

Stedsmaalspenge samt Tømmer af Lenets Skove; men belært af Erfaringen forlangte Kongen nu, at Christopher Jensen skulde »sig reversere, samme Gaard vis at lade reparere, som forsvarligt, og ej tilstede den at blive her- efter fordærvet eller ganske øde, som hidindtil sket er. Desligeste skal du (o: Lensmanden) og erfare, hvorfore for^{no} Niels Munk Gaarden udi hans Tid saa meget haver ladet forfalde, saa og have flittig Indseende, at han den Gaard, som han nu igen bekommer, ikke lader forfalde, mens holder den ved god Hævd og Magt, som han agter at forsvare.«¹⁾

Omtrent paa denne Tid blev Niels Munk forfremmet til Kaptejn, med hvilken Titel han nævnes i 1639, da han fik en anden Krongaard, Borupgaard i Katrup Sogn, overdraget paa Livstid mod sædvanlig Skyld og Landgilde, men fri for Fæste, Ægt og Arbejde²⁾. — Paa dette Tidspunkt boede han, som vi har set, paa Rosborg, og de Begivenheder, som nu skal fortælles, var allerede i fuld Gang.

Hvis vi af de anførte sparsomme Oplysninger om Niels Munks Fortid vil danne os en Forestilling om ham selv, bliver det nærmest den, at han var en fattig Mand, der havde ondt ved at klare sine Forpligtelser, og at han maaske som en Følge heraf var tilbøjelig til at gaa andre lidt for nær. Det stemmer da ret godt hermed, at det første vi hører om ham paa Rosborg, er det, at han var kommen i Ustand med en Bonde, Anders Christensen i Fusøre (o: Fusager i Gammelstrup Sogn), idet Niels Munk havde tvunget ham til at fraflytte sin Gaard, fordi han selv vilde besidde den; og yderligere oplyste et Par Vidner, at de i Sommeren 1638 havde

¹⁾ Jyske Tegnelse 9/6 1638.

²⁾ Jyske Registre 11/11 1639.

hørt Anders Christensen sige, at Niels Munk havde taget hans Rugavl bort som en Skælm og Tyv, og at han derfor lovede at gøre det saa, at Niels Munk skulde gaa fra Rosborg arm og elendig med en Stav i sin Haand, inden tre Aar gik til Ende.

Hvis Anders Christensen virkelig har udtalt sig saaledes, kunde der for den Tids Mennesker ikke være nogen Tvivl om, at Meningen med hans forblommede Udtalelse var den, at han vilde efterstræbe Niels Munk ved Hjælp af Trolddom — det eneste Vaaben, som den svage havde til sin Raadighed i Kampen mod den stærkere. Og da der just paa denne Tid indtraf adskillig Modgang for Niels Munk paa Rosborg, idet en Del af hans Kreaturer døde, og hans Hustru og et Par af Børnene blev syge, var Niels Munk ikke i Tvivl om, at der var dannet et Heksekomplot imod ham, og at Anders Christensen og hans Hustru Mette Pederdatter stod i Spidsen for det. Og selv saa overtroisk som nogen, sørgede han for, at der atter blev pustet Liv i Heksefølgelserne, for hvilke denne Landsdel nu havde været forskaanet i nogle Aar, og snart flammede Heksebaalene paany i den nordlige Del af Fjends Herred.

Medens selve Hovedmændene, Anders Christensen og hans Hustru, foreløbig gik fri, fordi de boede paa en af Kronens Gaarde, og adskillige gamle Koner flygtede bort fra den truede Egn og ind paa andre Godser, fik Niels Munk i 1639 Dom ved Viborg Lands-ting over tre af de mistænkte, Søren Frebjerg, Birgitte Mouridsdatter og Mette Mouridsdatter, hvilke alle bleve henrettede ved Ild d. 6te August 1639. Men inden de stod deres Ret, havde de, »alle unødt og utvungen, frivillig og ved deres højeste Helgens Ed og Sjæls Salighed,« aflagt den fuldstændigste Bekendelse om alt det, som Niels Munk kunde ønske at vide. Dette mærkvær-

dige Aktstykke, der er nedskrevet paa Fjends Herredsting d. 11. Juni 1639, lyder saaledes:

»Den næste Løverdag før Nytaarsdag [ø: d. 29. Decbr.] 1638, da bleve efterskrevne Personer forsamlede udi en liden Stue til Anders Christensens i Fusøre, eftersom de did af hans Hustru Mette Pedersdatter var bestillede at møde efter den Afsked, de med hende gjort havde:

1. Anders Christensen selv.
2. Hans Hustru Mette Pedersdatter, hvilken havde en ond Aand til Dreng, kaldes Fix.
3. Christen Andersen i Fusøre.
4. Kirsten Andersdatter i Løvel, hvis Dreng kaldes Rage.
5. Karen Andersdatter i Fusøre.
6. Lille Maren Andersdatter ibm.
7. Anne Andersdatter Suadtz af Fusøre, hendes Dreng kaldes Thomell.
8. Mette Andersdatter af Børsting, hendes Dreng kaldes Skackell.
9. Anne Mouridsdatter af Ravnstrup, hendes Dreng kaldes Rues.
10. Mette Mouridsdatter af Finderup, hendes Dreng kaldes Anholdt.
11. Birgitte Mouridsdatter, hvis Dreng kaldes Hock.
12. Søren Christensen Frebierrig, hans Dreng kaldes Findtz.

Der disse for^{ne} da alle vare kommen tilsammen, og lille Maren Andersdatter endda var udi Trolddoms Kunst ukyndig, da indviste alle de andre for^{ne}, som udi Trolddoms Kunst vel udlærte, den onde Aand til lille Maren Andersdatter, hvilken hinder udi alle de andres Aasiun

optog tre Gange i Luften i Fandens Navn. og saaledes indlemmed hende i deres Trolddoms Brøderskab, saa at hun derefter skulde være en flyvendes Aand, naar hun nogen Trolddom vilde gøre og forrette. Dernæst havde Mette Pedersdatter i Fusøre beredt tre Voksbørn, hvilke skulde døbes og udi en ny Gryde indlægges og siden paa Rodsborrig nedersættes til Niels Munkis Ulykke og Fordærv. Disse tre Voksbørn døbte Søren Christensen Frebjerg i Fandens Navn. Mette [Peders]datter i Fusøre holdt et, kaldtes Maren, Kirsten Andersdatter i Løvel holdt et, kaldtes Karen, Birgitte Mouridsdatter holdt et, kaldtes Mette, og bad dennem fare med dennem Djævelen i Vold. Da de ikke saa hastig kunde bekomme en ny Gryde at indlægge dennem udi, da beholdt Mette Pedersdatter samme tre Voksbørn hos sig. Hvad hun gjorde siden af dennem, vidste de ikke; mens udistedenfor for^{ne} Voksbørn og Grydes Nedersættelse, som for dennem blev for sent, da skaffede Mette Pedersdatter dennem et Stykke unøt Lærred, hvorudaf hendes Datter Karen Andersdatter syede en Pose, hvorudi blev indlagt adskillige Dyrshaar og tre Hønseæg, hvilken Pose af det ganske Selskab udtagen blev til Rodsborrig at skulle henføres og der paa Munden [ø: med Aabningen nedad] nedersættes.

Der dette nu altsammen saaledes var bestillet og tillavet, da blev det ganske Parti forvandlet i Fugle Lignelser, foer op i Luften, droge Østen om lille Krogsgaard heden til Rodsborrig. Og var de først alle udi Udflugten i Stære Lignelse flygende; jo længer de fløj, jo større de blev, saa at der de komme til Rodsborrig, da bleve de som Krager og siden som store Ravne, og da kom der en som en Stork (som var Djævelen selv) og knebrede. Den kom af Søndnen, og de kom af Norden.

Da skikkede Mette Pedersdatter dennem i en Dans. Saa dansede de først tre Gange aved omkring Rodsborrig, og hver Gang de saaledes dansede om Gaarden, da kom Mette Pedersdatter dennem til at tage Sand op i deres venstre Hænder og kaste det over deres Hoveder, hvorved skulde forstaas Niels Munks Helbred, Lykke og al Velsignelse hannem at fravendes. Saa kasted Mette Pedersdatter samme Tid Djævelen i Vejen for Niels Munk selv, hannem at skulle plage. Det dog ikke kunde skade hannem, fordi Gud i Himmelen efter hans flittige Bøn bevarede hannem. Mens den Ulykke faldt paa tvende af hans Børn, som endnu ynkeligen deraf plages, hvilke ikke heller derfra uden Guds synderlige Benaadning kan befries, førend Mette Pedersdatter, som er Mester udi denne Gerning, dør eller henrettes.

Derefter tog Mette Pedersdatter sin lille Datter til sig ved Navn Maren Andersdatter, som var en flyvendes Aand, antvortede hende den Lærreds Pose i Munden. Dermed foer de to hen tilsammen i Luften fra de andre over Rosborrig, hvilken Pose af dem alle, som forskrevet staar, var udtaget at skulle paa Munden i Rodsborrig nedersættes for Niels Munkis Frues Ulykkes Skyld; hvilket skulde betyde tre Djævle. Paa hvad Sted de samme Pose nedersatte, vidste de ikke; thi de med de andre dansede imidlertid omkring Rodsborrig. Og der de tvende komme til dennem igen, da var Posen borte, hvorudover de alle glædes, at de saa vidt da havde bestillet, at Niels Munk og hans udi Ulykke og Skade og Fordærv kunde geraade. Siden begav de dennem samtligen op i Luften igen og fløj tilbage til Fusøre. Da lod Fanden Anders Christensens Søn Christen Andersen nederfalde, saa han slog sig meget hart og sagde: »Nu træder jeg aldrig Jul mere i Jord, saa ondt fik jeg«. Og for andre Folk i Byen sagde han, at han samme

Nat havde været borte at træde Jul i Jord, paa det at ingen skulde mærke dennem det af, hvor de havde været¹⁾).

Og bleve de da alle igen forvandlet i deres forrige menneskelige Skikkelser som tilforne, og drog alle ind igen udi Anders Christensens den lille Stue, hvor de dansede og drukke. og Fanden skænkede for dennem og skaffede dennem »Melsche« [Mælk?] og Vin nok. Anders Christensen i Fusøre tog et Tintallerken, lagde det paa Skiven [ø: Bordpladen] og en Kniv derpaa, saa slog han for dennem paa Skiven. mens de dansede. Dette skete alt om Natten. Der det lakkede mod Dag. da sagde Mette Pedersdatter til dennem alle: »Vi haver endnu tre Drikke, dennem ville vi alle drikke, saa ville vi gøre Niels Munk tre Puds.« Dette drukke de derpaa, og dermed skiltes de fra hverandre. — Mette Pedersdatter gav Søren Christensen Frebjerg for hans Umag en Ost, et Stykke Flæsk og et Brød. Hun lovede Birgitte Mouridsdatter et Skørt saa godt som en Daler, og et Par Sko; dog intet hun bekom uden 4 Skilling. Hun gav Mette Mouridsdatter et godt Krus Øl; ikke heller hun bekom videre. Denne Gerning at med være og forrette tilbragte dennem Mette Pedersdatter i Fusøre ved for^{ne} sine Gavør og videre Tilsagn, hun dennem belovede, eftersom hun endelig vilde hævne sig og sin

¹⁾ Det var en gammel Skik, at Børnene og de unge »traadte Julen i Jorden«, naar Festen var forbi. Tidspunktet herfor var forskelligt: Knudsaften (6te Januar, se Skattegraveren V, 224), Kyndelsmisse Aften (1ste Februar, se Feilberg: Dansk Bondeliv I, 255) eller Legestuen i Fastelavn (se E. T. Kristensen: Det jydsk Almueliv IV, 4). Christen Andersens Fortælling om, at han allerede d. 29. Decbr. havde været med til at træde Julen i Jord, har vist lydt lidt usandsynlig i hans Bysbørns Øren, da Julen næppe nogensteds blev regnet for at være forbi paa et saa tidligt Tidspunkt.

Husbond over Niels Munk og hannem Ulykke og Skade paaføre, fordi han den Gaard vilde besidde, den de maatte fraflytte. Og hun det derfor med dennem alle forskrevne saaledes haver bragt i Værk.

Derpaa bad først for^{ne} Søren Christensen Frebjerg, siden Birgitte Mouridsdatter og for det sidste Mette Mouridsdatter hver efter anden, som forskrevet staar, Gud til Hjælper, saaledes udi alle Maader at være tilgangen. •

Paa Niels Munks Foranledning blev det senere bekræftet af Provsten og fem andre Præster i Fjends Herred, som altsaa alle har overværet Eksekutionen d. 6te August, at alle Fangerne »standhaftig indtil Døden blev ved deres forrige Bekendelse. Item at der Birgitte Mouridsdatter, en af Fangerne, laa paa Stigen og skulde straks kastes paa Ilden, raabte hun, at dersom velb. Niels Munk paa Rodsborrig lod Mette i Fusøre, for^{ne} Anders Christensens Hustru, undgaa Ilden, da skulde hun klage paa hannem for Guds strenge Dom. •

Der var altsaa — efter den Tids Opfattelse — skaffet al ønskelig Sikkerhed for, at det virkelig var tilgaaet d. 29. Decbr. 1638, saaledes som Tingsvidnet fortæller. Og at Heksenes Kunster ogsaa havde haft den tilsigtede Virkning paa Rosborg, fremgaar ligeledes tilstrækkeligt af Sagens Akter.

I Marts og April 1639 begyndte Hekseriet at virke, og herom haves Vidneudsagn af tre Personer, der paa den Tid opholdt sig paa Rosborg, nemlig en Mand fra Viborg ved Navn Peder Biering, en gammel Mand, der gik under Navnet Jens Hior eller Jens Heide, og en Skræder Erik Christensen fra Svendborg. De to førstnævnte var udtrykkelig kaldede til Rosborg af Niels Munk i Anledning af Besættelsen; ogsaa Skræderen gør et fordægtigt Indtryk, og alle tre var de vistnok »kloge

Mænd«, der ved deres Modkunster skulde holde Troldfolkene i Skak.

Peder Biering forklarede senere, »at han og Jens Hior kom til Rodsborrig efter Niels Munks Begæring d. 20. April 1639, og om anden Dagen sagde velb. Niels Munk til Jens Hiore: kunde han hjælpe hans Børn. da skulde han og hans Frue betale hannem vel, om de aldrig havde mere, end de kunde gaa udi. Og Jens Hiore svarede, at han vilde gøre hans bedste. Og om tredie Dagen. som var Mandagen, stod Peder Munk, Jens Hiore, to Soldater og han ved Enden af Ladehuset, som Peder Munk og han var nyligen kommen af Marken, og skjulet dennem for Regn. Og som de stod ved Huset, kom Niels Munk hastig løbende ud af Stuen og raabte højt: »Peder Biering og allesammen, kommer ind og hører! Nu taler den onde Aand af Barnet og raaber paa Fusøren, Søren Frebjerg og Jespers Kone i Viborg«. Og der de kom i Kammeret, da raabte hun, Niels Munks Datter, lige som Niels Munk sagde. Og saa lidet derefter gik Peder Munk udi en anden Kammer og raabte: Fusøre, Fusøre, Søren Frebjerg!«

Om den samme Hændelse vidnede Jens Hior saaledes: »Om Mandagen som var den 22. April, da var vi ude at drage Vaad, saa kom der nogen Regn, løb vi til den øster Logavl og stod og snakkede, som var lille Peder Biering i Viborg og den Mand af Fyen og en Soldat. Da kom Kaptejnen ud fra hans Datter og bad. vi skulde komme ind, da skulde vi faa noget at høre. Saa gik vi ind med hannem. Da sagde han: »Sig nu det, du Compan, du sagde tilforn!« Da sagde hans Datter: »Fusøre!« »Hvad der?« sagde Kaptejnen. »Anders og hans Kone og Søren Frebjerg og Jespers Kone i Viborg haver vist mig hid, at jeg skulde gøre ondt.« »Hvo skulde du gøre ondt?« sagde Kapteinen. »Herremanden,« sagde hun;

»saa kunde jeg ikke komme til ham for den store Mand, saa maatte jeg til hende.« — Og hørte jeg intet Børnene raabe paa nogen, førend denne Tid. Hvad heller det var af Besættelse eller ikke, vidste han ikke, Gud ved det.«

En tredie Beretning om disse Børns Tilstand foreligger i en Skrivelse fra Biskoppen i Viborg, Dr. Hans Wandal. Han fortæller, at han sidst i Marts 1639 drog til Rosborg sammen med Dr. Christen Schøtte, Medicus¹⁾. »Da fandt de Niels Munks Datter skrigende og raabende; dog at baade Medicus og Bispnen forment, at det var en Sygdom af Orm causiret, hvorimod og Medicus lovede at ville forskrive hende Raad paa Apotheken. Og da var Sønnen Peder Munk vel tilpas og skaded intet; men nogen Tid derefter kom han og i lige saadan Skraal og Skrigen som Søsteren, hvorover jeg den 24. April, samme Dag vores Provstemode var holden, drog atter did ud med vores gode Lensmand, velb. Jørgen Seefeld, og velb. Axel Juel til Volstrup, og der vi kom did ind, maatte vi høre en forfærdelig Raaben og Skrigen af for^{ne} Børn, som laa hver udi sit Kammer. Og gik jeg først ind til Sønnen, hvilken som kaldede sig Acha, og efter at jeg havde noget stillet hannem, spurgte jeg hannem ad, om han ikke vilde drage hjem med mig til mine Sønner, hvilke med Bold og anden Leg kunde gøre hannem Selskab. Han svarede ja, og der jeg bad hannem staa op og befol den Mand, som var hos hannem, at han skulde hjælpe hannem i sine Klæder, saa skete det og straks. Midlertid det skete, gik jeg ind til Jomfruen, som og jammerlig med Raab og Skrig tog

1) Christen Schytte eller Schütze, en Præstesøn fra Brorstrup i Himmerland, havde netop i Aaret 1639 nedsat sig som Læge i Viborg, hvor han døde som Provinsialmedicus 1650.

afsted, og undertiden med noget grovere Stemme end ellers taledede, sigende: »Jeg maatte og kunde ikke blive i Helvede for min Moder Mette i Fusøren,« lige som den onde Aand skulde have dette talet ud af hendes Mund. Jeg spurgte: »Haver du da saa god Losement i Helvede, efterdi du saa nødvendig vilde slippe den?« Dertil blev mig intet svaret, aleneste laa hun og snakkede sagte for sig, og ingen anden Sprog end danske at tale kunde vi komme hende til. Da stod hos hende en gammel Mand ved Navn Jens Heide, som tog Vare paa hende; han bad mig, at jeg vilde jo ikke nævne Jesu Navn for hende. Jeg svarede, jeg vilde vel ramme til, og saa bad jeg hende alvorligen, at hun dog ikke saa vilde tage afsted og fordærve Hjernen og Hovedet paa sig selv, og fik hende saa til Rolighed. Saa tilspurgte jeg hende, om hun af sin Catechismo havde lært, at hun var døbt i den Herres Jesu Navn. Hun svarede lydelig ja. Item, om hun vidste og troede, at saa mange, som ere døbte, de haver iført sig den Herre Jesum Christum. Hun svarede ja; med andre Spørgsmaal jeg havde, hvortil hun svarede beskedenlig, nemlig, om hun og vidste, at Jesus Christus var hendes Hovedherre og Brudgom, som dertil var kommen til Verden at gøre Satans Gerninger til intet. Hvortil hun svarede ja. Og var hun smuk stille, imedens jeg var derinde.

Der jeg gik da ud med bemelte gode Mand fra Jomfruen, da var Peder Munk kommen udi sine Klæder, og begærede da velbemeldte Jørgen Seefeld af baade velbemeldte Niels Munk og Fruen, nu salig, at de vilde betro hannem deres Søn Peder Munk, at han en Tid ang maatte forblive hos hannem paa Hald, forhaabende, at naar han kom fra Søsterens Raab og Skrig, at han maatte, næst Guds Hjælp, komme til nogen Rolighed, hvilket de og bevilgede. Og drog saa Peder Munk straks

samme Dag med os til Hald, stille og rolig, og forblev der paa den tredie Uge, gik til Bords med den gode Mand, og gik ud og ind med en Dreng, som hannem var tilforordnet, uden al Raab og Skrig, vel tilpas uden aleneste at han i Begyndelsen klagede sig i Hovedet, indtil Niels Munk lod hannem hente derfra, der Lensmanden var bortdragen til Aars til Begravelse.«

Men Niels Munk har dog ikke haft saa megen Tiltro til Bisp og Medicus som til de Hjælpere, han selv havde indforskrevet, og netop i de samme Dage, da Bispen for anden Gang var paa Rosborg, gik det løs med de hemmelige Kunster, der skulde gøre Heksenes Anslag til intet. Herom blev der straks efter optaget Forklaring paa Hald Slot, som følgende Dokument beretter:

•Bekender vi underskrevne, at vi hos var paa Hald Slot d. 25. April 1639, og da hørte at Lensmanden tilspurgte Kaptejnen udi Rødsborrig hans Søn ved Navn Peder Munk, om det var Sanden, at Jens Heide nedlagde hannem i Jorden og læste over hannem, som Erik Christensen Skræder i Svenborrig haver bekendt. Da hørte vi, at han svarede og bestod, at Erik Christensen tog hannem ved Hovedet og Jens Heide ved Fødderne, og lagde hannem saa i en Grav, som Erik havde gravet til Børnene i den liden Kammers i Brøggersit, og da læste Jens Heide over hannem. Item bekende Peder Munk, at Jens Heide kom hannem til at raabe paa Acha, men hvad det Acha er, vidste han ikke. Han havde ogsaa tvende Bøger, udaf hvilke han i den ene læste over Peder Munk. — Dette for^{ne} udi Lensmandens egen Nærværelse bekendte bemeldte Peder Munk, det vinder vi underskrevne.

Ex Hald ut supra«.

Dokumentet var underskrevet af Peder Munk, egen Haand, og fire andre Personer med almindelige Bøndernavne.

Som i Dokumentet berørt var den fynske Skræder bleven forhørt paa Hald samme Dag og havde afgivet følgende Forklaring:

«Anno 1639 d. 25. April fra Hald Slot bekender jeg Erik Christensen Skræder i Svenborrig, at Jens Heide kom til Rodsborrig forgangen Løverdag [d. 20. April] og sagde, at Kaptejnens Børn var forgjort, og lovede med Guds Hjælp at fly dennem bedre, men han skulde læse over dennem i tre Søndage efter hverandre. Saa kom han forgangen Søndag Morgen tidlig ind til Peder Munk med et Lys i sin Haand og læste over hannem af tvende Bøger, som var indbunden i sort Pergament. Den første Bog, han læste udi, kaldte han Ciprianus, og den anden var en liden Bog som en Catekismus, dog ikke saa tyk paa Bladerne; hvilke Bøger findes endnu i Jens Heides Lomme. Hvad i samme Bøger var skrevet, hørte han ikke til visse, fordi han var noget søvnagtig; dog hørte han vel, han nævnte om Forgøring, saa og om Tin, Kobber og Bly. Og siden derefter sagde han, at han fik at have dennem i Jorden, efterdi de var forgjort, hvorpaa der blev en Grav kast udi en liden Hus, som gaar af Bryggerset, og saa svøbte han Peder Munk i en Lagen og lagde hannem i samme Grav om Søndagen, da Folken var i Kirken; og Jens Heide havde hannem ved Fødderne og Erik ved Hovedet, den Tid han lagdes i Graven. Og saa imidlertid han laa i Jorden, læste han over hannem af for^{ne} Bog, og kunde han ikke erindre mere, af hvis han læste over hannem, end han formanede ved de fire Evangelister og St. Peder og St. Poul, at dette Forgørelse skulde vige fra dette Menneske; og undertiden sagde han det Ord

Hacka. Siden løfte de hannem begge op af Graven. Saa gik han heden og lagde sig. Siden brugte Jens Heide intet mere over hannem, førend igaar Morgen [o: 24. April], da læste han begge Bøger ganske ud over hannem; og siden læste eller bestilte han intet med Peder Munk; thi Lensmanden samt Axel Juel og Bispen kom til Rodsborrig igaar efter Middag og tog hannem til Hald med dennem. Og bad han [?] for^{ne} Jens Heide, at han vilde gøre sin Flid med Kaptejnens Børn, at de kunde blive tilpas, og at han siden vilde hjælpe noget paa hans Kone, som laa svarlig syg; hvad han vilde have derfor, vilde han gerne give hannem, hvilket han og lovede hannem, naar disse Børn var tilpas. — Dette for^{ne} bekendte han altsammen sandt at være, til Vitterlighed under sin egen Haand. Ex Hald Slot ut supra

Erik Christensen, egen Haand«.

Først et Aarstid efter, d. 21. Marts 1640, blev Jens Hior ligeledes paa Hald Slot forhørt angaaende denne Begravelse og afgav en med egen Haand underskreven Bekendelse, at han »var i Rodsborrig, og da blev der en Grav gjort i en lille Kammer i Salshuset; da tog en Mand af Fyen og Fruen Børnene, den ene efter den anden og lagde dem i Graven; og tog den Mand af Fyen dennem ved Hovedet, og bad mig tage ved Fødderne, og lagde dennem i Graven og kaste viet Jord paa dennem. Saa tog vi dennem straks op igen.«

Hvis Jens Hior husker rigtigt, faar vi altsaa her de yderligere Oplysninger, at Fruen selv assisterede ved Cereemonien, at ogsaa Jomfruen blev lagt i Graven, og at det var indviet Jord (Kirkegaardsjord), som blev kastet paa Børnene.

Det berøres lejlighedsvis i Vidnesbyrdene, at ogsaa Fru Sidsel Skinkel var syg, og at de kloge Mænds Bi-

stand paakaldes til hendes Hjælp. Her formaaede dog deres Kunst intet. Biskop Wandal traf hende endnu paa Rosborg under sit Besøg d. 24. April 1639, men inden et Aar var gaaet, var hun død. De to Børn levede derimod endnu nogle Aar senere. Jomfru Ide omtales som levende 1650, og i samme Aar siges det om Peder Munk, at han var bleven borte i Udlandet. Deres Fødselsaar kendes ikke; men da de formodentlig var de to ældste af 10 Børn, der alle maa antages fødte inden 1640, eftersom der ikke vides noget om, at Niels Munk giftede sig for tredje Gang, har de vel i 1639, da Besættelsen fandt Sted, været i en Alder af 16—18 Aar.

Man maa lade Niels Munk, at han ikke sparede sig i Kampen mod Troldfolkene, men forsøgte alle Midler for at komme dem til Livs: kloge Mænd blev tilkaldte. Bisp og Lensmand blev sat i Bevægelse, tre af Misdæderne, som antagelig har boet paa Niels Munks egne Gaarde, havde allerede i nogen Tid siddet i Fængsel, og en fjerde ulykkelig Kvinde, Anne Movridsdatter, havde allerede taget sig selv af Dage ved Gift, som hendes egen Søn havde tilbragt hende i Fængslet paa Rosborg. Men for at faa fat paa de øvrige, som boede paa Kroens eller andre Husbonders Gods, maatte Niels Munk have Statsmagtens Bistand, og han henvendte sig derfor til Kongen med en Beretning om, hvorledes Heksene huserede omkring ham. Som bekendt var jo Heksefølgelser en af Kristian IV's Specialiteter, og han tager sig derfor ogsaa straks af denne Sag med den største Iver. Under 7. Juni 1639 udgik Brev herom til Lensmanden paa Hald, Jørgen Seefeld:

»Eftersom os elskelig Niels Munk, vor Mand, Tjener og bestalter Kaptejn, underdanigst for os haver ladet foredrage, hvorledes tvende hans fattige, umyndige Børn efter den almægtigste Guds Tilladelse af et sammenrottet

Parti Troldfolk er paagjort, saa de dagligen af den onde Aand plages, af hvilke Troldfolk han en Del haver anholden, som samme Gerning haver vedgangen, hvilke og haver upint til Tinge udlagt nogle vore og Kronens Tjenere udi Halds Len boendes, nemlig Anders Christensen udi Fusøer og Hans Hustru Mette Pedersdatter samt hans Søn Christen Andersen og tvende Døtre Karen Andersdatter og Maren Andersdatter, da bede vi dig og ville, at naar du hermed besøges, du da straks for^{ne} Anders Christensen saa og hans Hustru Mette Pedersdatter og hans Søn Christen Andersen og den ene Datter lader paagribe og fængsligen og velforvaret anholde, og efter hvis rigtige Vidnesbyrd, for^{ne} Niels Munk over dem kan forhverve, Dom overhænde og derefter lade ske Eksekution. Den anden Datter Maren Andersdatter, som berettes ikkun at være 9 Aar gammel, ville vi, du straks skal hid til vort Tugthus med en vis Karl forskikke, og ville vi, at dersom flere udi dit Len udlægges, og han begærer de maa hæftes, du da dennem ogsaa lader anholde, tiltale og lader straffe, om de findes skyldig, og ellers for^{ne} Niels Munk tilhjælper, at saadan ukristelig og uhørlig Gerning kan blive straffet«¹⁾).

Og samme Dag fik Verner Parsberg paa Sødal Brev om en anden af Niels Munks Troldfolk, »en Kvindeperson, ved Navn Kirsten Andersdatter, som for kort Tid siden er draget paa din Stavn i Løvel. Thi bede vi dig og ville, at naar du hermed besøges, du da samme Kvindfolk lader paagribe og fængsligen anholde og efter hvis rigtige Vidnesbyrd, for^{ne} Niels Munk over hinder forhverver. Dom over hende hænder og derefter lader hænde Eksekution eller og lader hende være for^{ne} Niels Munk følgagtig.«²⁾

1) Jyske Tegnelser X, 104.

2) Smstds., 103 b.

Det er et betegnende Vidnesbyrd om Kongens Interesse for saadanne Sager, at da der var gaaet nogle Maaneder, uden at han havde hørt, hvad Resultatet blev, bliver han utaalmodig og minder selv Jørgen Seefeld om at skynde paa med Sagen:

»Vid, at eftersom vi dig naadigst haver anbefalet med en vores Missive, dat. paa vort Slot København d. 7. Juni udi nærværende Aar 1639, nogle vores og Kronens Tjenere udi dit Len boendes efter os elskelig Niels Munks, vor Mand, Tjener og bestiller Kaptejns Angivelse, saavel som andre Troldfolks Bekendelse og Udlæggelse at tiltale, efter deres grove begangne Misgerninger at paagribe og over dennem Dom forhverve, og vi endnu ikke haver erfaret, hvor vidt i samme Sag er procederet, da bede vi dig og alvorligen befale, at du dig med forderligste her om mod os erklærer, hvis [o: hvorfor] det hidindtil ikke sket er, og samme Sag med al Flid lader forfølge og med forderligste udføre, anseende det ikke for Gud forsvarligt, saadanne uhørlige Gerninger ustraffet og upaataalt at lade hengaa.

Haderslevhus d. 28. Decbr. 1639¹⁾

Men naar Sagen saaledes var gaaet istaa, og ingen af de i Kongebrevene af 7. Juni nævnte Personer endnu var bleven dømt, var det ingenlunde Niels Munks Skyld. Han havde gjort alt, hvad han formaaede. Saasnart Kongens Tilladelse var indhentet, havde han faaet Anders Christensen og hans Familie fængslet, og dernæst fremstod han paa Fjends Herredsting d. 3. Septbr. 1639 og gjorde sin fuldkommelig og mundelig Sigtelse, at eftersom ved Magt staaendis Tingsvinder først bevistes, at Anders Christensen i Fusøre haver lovet bem^{te} den gode Mand ondt selv at ville paagøre. For det andet bevistes,

¹⁾ Smstds., 144 b.

saadan Ulykke først hans Fæmon at være paakommen. siden hans fattige elendige Børn at være vederfare (det hannem dog var agtet), hvilket alt Anders Christensen at have med været at forrette; tre Personer, upint og endda ulovforvunden, frivilligen inden Tinge paa bekendt haver og derpaa gangen til Døde. Hvorfor for^{ne} den gode Mand da fuldkommeligen sigted og saged for^{ne} Anders Christensen en vitterlig Troldmand at være, og derhos lagde hans Haand paa hans Hoved og bad sig derpaa Gud til Hjælper.«

Umiddelbart efter at denne Sigtelse var gjort, fremstod de 12 Kirkenævninger af Gammelstrup Sogn. som var opkrævede for at sværge i Sagen; og hvorvel Anders Christensen nægtede sig skyldig og fremlagde baade Sognevidne af Mønsted og Feldingbjerg Sogne og Stokkenævn af Herredstinget og en Attest fra en adelig Dame, Fru Thalle Kaas til Grønkær i Feldingbjerg Sogn. at han og hans Familie altid havde skicket og forholdet sig kristelig, ærlig og vel, fulgte dog de føjelige Kirkenævninger Kaptejnens Sigtelse og »svor for^{ne} Anders Christensen en fuld Kirkenævn over, og svor alle een Ed og Tov og bad dennem derpaa Gud til Hjælper.«

For saa vidt var alt godt; nu manglede der kun, at Nævningeeden over Troldfolkene skulde stadfæstes af Landstinget, for at Eksekutionen kunde finde Sted; og Niels Munk og Lensmanden, der førte Sagen paa Kongens Vegne, spildte ikke Tiden; thi allerede 8 Dage efter, d. 11. Septbr. 1639, blev Sagen paadømt ved Viborg Landsting.

Resultatet blev her noget overraskende. Landsdommeren, Erik Juel til Hundsbæk, fandt, at Vidnesbyrdene om, at Anders Christensen havde lovet Kaptejnen ondt, ikke var lovfaste, og Beskyldningerne imod ham hvilede derfor alene paa de tre henrettede Forbryderes Beken-

delse, som efter Recessen ikke burde komme nogen til Skade paa Ære eller Liv. Anders Christensen, hans Hustru og Søn blev derfor frikendte.

Det har sikkert været et haardt Stød for Niels Munk. Men endnu var jo Kongens Retterting, Rigets højeste Domstol, tilbage, og for den blev da Landsdommerens Dom indstævnet det følgende Aar. Men Resultatet blev det samme. 27. Maj 1640 blev Landstingsdommen stadfæstet, og Anders Christensen var fri.

Men under Processen var jo alle de hemmelige Kunster kommen op, som Niels Munk ved sine Medhjælpere havde sat i Scene paa Rosborggaard. Og nu vendes Sagen pludselig om, og det bliver Niels Munk selv, der kommer til at staa som den, der har gjort sig skyldig i Trolddom. I saadanne Sager var Kristian IV ikke at spøge med, og allerede samme Dag, som Rettertingsdommen blev afsagt, udgik følgende Brev til Lensmanden paa Hald:

»Vid, at eftersom vi kommer udi naadigst Forfaring, os elskelig Niels Munk utilladte og af os, den højeste Øvrighed, forbudne Midler med Signelse, Maning og Troldfolks Besøgelse at have søgt og brugt, da bede vi dig og naadigst ville, at du hannem for saadanne hans store Forseelse lader tiltale, og samme Sags Beskaffenhed med største Flid erfarer, og siden, eftersom dermed at være omgangen befindes, Sagen lader forfølge og Dom derpaa hænde, anseende vi ingenlunde ville, at saadanne upaataalt og ustraffet skal hengaa.

Hafniæ d. 27. Maj 1640¹⁾.

Og to Dage senere udgik et nyt Brev til Lensmanden over Skanderborg Len, af hvilket det fremgaar, at den Historie kostede Niels Munk baade hans Kaptejnsværdighed og hans Gaard i Borup.

¹⁾ Jyske Tegnelser X, 228 b.

»Vid, eftersom Kaptejnen Niels Munk haver bekommet vores naadigste Bevilling paa en Gaard udi Skanderborg Len ved Navn Borup, uden Fæste, Ægt eller Arbejde at maatte beholde, da efterdi han nu fra for^{nø} sin Kaptejns Bestaling er kasseret, bede vi dig og naadigst ville, at du samme Gaard igen ved Lenet lader annamme og den bortfæster til hannem, som den tilforn fæst haver, førend for^{nø} Niels Munk den bekom . . .

Hafniæ d. 29. Maj 1640«¹⁾.

Om Sagen fik andre slemme Følger for Niels Munk. kendes ikke, da ingen Dom i den Sag senere er truffet. Muligvis har man ladet ham slippe med den Straf, han allerede havde lidt, og som for den fattige Adelsmand sikkert ikke har været ringe. Han nævnes endnu nogle Gange i de følgende Aar, saaledes i 1642 i Anledning af Skiftet efter hans Hustru²⁾, i 1645, da han sammen med Ove Blik var Skiftekommissær efter Povl Frebjerg³⁾, og i et Adelsmandtal fra 1655⁴⁾. Hans Dødsaar er ukendt; men det ligger formodentlig før 1662, da hans Søn Laurids Munk i dette Aar skriver sig til Rosborg⁵⁾.

Anders Christensens Frikendelse og Sagsanlægget mod Niels Munk gjorde en brat Ende paa Hekseforfølgelserne i Fjends Herred. Endnu i 1640 regnede det ned med Hekseprocesser mod forskellige Mænd og Kvinder i disse Egne, saaledes i Davbjerg, Vrov, Lille Krogsgaard, Smollerup, Hvornum, Nedertorp og Løvel. De har alle deres Udspring fra de tre henrettedes Bekendelser, og Niels Munk er indblandet i de fleste af dem. Men alle de til-

¹⁾ Smstds. 233 b.

²⁾ Fynske Tegnelser V, 219.

³⁾ Smstds. 283.

⁴⁾ Suhms Samlinger 2, II, 168.

⁵⁾ Biogr. Leksikon.

talte blev frikendte ved Landstinget. Som en Efternøler kommer en enlig Proces i 1642 mod en Kvinde i Højslev Sogn. Men ogsaa hun blev frikendt, og saa falder der endelig Stilhed over Egnen.

Chr. Villads Christensen.

Naar man omtaler Hekse- og Besættelsesvæsenet som en Sygdom og siger, at denne Sygdom optraadte epidemisk i den største Del af Evropa, saa er det ikke alene et Billede, man bruger. Baade Besættelser og Hekses og Troldmænds Optræden vare Ytringer af en sygelig Sindstilstand. Hekseprocesserne og Hekseforfølgelserne vare bestemte til at være et Middel mod Ondet — men det var et daarligt Middel. Ikke alene var Kuren værre end Sygdommen; men den bidrog mere end noget andet til at holde den vedlige og udbrede den. Først da man holdt op med at behandle Sygdommen, døde Epidemien hen.

Hekse- og Besættelseshistorierne frembyde altsaa ikke alene Interesse fra et kulturhistorisk, men ogsaa fra et medicinsk Synspunkt, og det er i Lægevidenskaben, at man maa søge Forklaringen saavel af hele Bevægelsen som af de enkelte Fænomener.

Det er navnlig den berømte franske Læge Charcot og hans Elever, som ved deres Studier over Hysteri og Hypnotisme have bidraget til at bringe Lys i Hekseprocessernes Mørke, og som for mange Besættelsesepidemiens Vedkommende have kunnet levere Bevis for, at de i Virkeligheden vare Epidemier af Hysteri med Autosuggestioner.

Ved Studiet af Hypnotismen viste det sig, at alle de hypnotiske Fænomener skyldes Suggestioner, Indskydelser.

som Hypnotisøren indgiver den hypnotiserede. Naar den hypnotiserede f. Eks. tror at se en Person eller Ting, som ikke er til Stede, eller overhovedet mener at faa Sanseindtryk af noget, som i Virkeligheden ikke er indenfor hans Sansers Omraade, saa er det, fordi Hypnotisøren ad anden Vej — i Reglen ved direkte Tiltale — har fremkaldt den samme Forestilling i hans Bevidsthed, som ellers fremkaldes gennem Sanseindtryk. Og naar den hypnotiserede — for at tage et andet Eksempel — ikke kan bevæge en Arm eller et Ben, saa er det, fordi Hypnotisøren har indgivet ham Forestillingen om Bevægelsens Umulighed.

Det er disse Forestillinger, indbragte i Bevidstheden ad anden Vej end den sædvanlige, naturlige, som kaldes Suggestioner. Da man havde faaet Øjet op for, hvor stor Magt Suggestionerne havde over den hypnotiserede, varede det ikke længe, før man opdagede, at Suggestionen ogsaa udenfor Hypnosen spillede en betydelig Rolle og kunde give Forklaringen af en hel Del mærkelige Fænomener.

Det viste sig, at det karakteristiske ved den hypnotiske Tilstand, det, som bevirkede, at Mennesker i denne Tilstand vare saa abnormt modtagelige for Suggestionen — var for det første, at den højere, kontrollerende Aandsvirksomhed var mere eller mindre fuldstændig lammet, for det andet, at alle andre Paavirkninger vare udelukkede end de, der kom fra Hypnotisøren selv.

I Overensstemmelse hermed finder man ogsaa udenfor Hypnosen, at Suggestionen lettest fremkaldes hos Mennesker, hvis Kritik er sat mere eller mindre fuldstændig ud af Spillet, og hvis Opmærksomhed saa vidt muligt udelukkende er koncentreret i een bestemt Retning, den, hvorfra Suggestionen skal komme.

Under disse Omstændigheder kan man fremkalde Suggestioner ogsaa hos Mennesker, der ikke er hypno-

tiserede, og — hvad der har større Betydning i denne Sammenhæng — saadanne stærkt »suggestible« Menne-
sker kunne, uden selv at vide af det, indgive sig selv Suggestioner.

Den Nervesygdom, der hedder Hysteri, udmærker sig ved, at Patienterne ere særlig modtagelige for Suggestioner, og det er ogsaa Hysterikere, der have leveret de mest slaaende Eksempler paa »Autosuggestioner« eller Selvsuggestioner. Saaledes har man kaldt disse Suggestioner, som Patienten ubevidst indgiver sig selv.

Det er ikke saa overordentlig sjældent, at navnlig hysteriske Kvinder, uden at være egentlig sindssyge, leve i den faste Tro, at de have gjort eller oplevet et eller andet, som i Virkeligheden aldrig har fundet Sted. De ere da Ofre for Autosuggestioner, som i visse Tilfælde skyldes en eller anden misforstaaet Ytring eller Iagttagelse, undertiden vaagne Fantasier, men som navnlig hidrøre enten fra de hysteriskes overordentlig levende Drømme eller fra Indholdet af de Delirier, der saa ofte slutte sig til, eller rettere udgøre en Del af det hysteriske Anfald.

Disse Autosuggestioner dreje sig hyppigst om erotiske Forhold, og man har mange Eksempler paa, at hysteriske Kvinder have opfattet deres erotiske Drømme eller Delirier som Virkelighed og beskyldt navngivne Mænd for Attentater paa deres Dyd. I andre Tilfælde kan det være andre Begivenheder eller Forhold, som Autosuggestionen drejer sig om. Men enten den nu er af den ene eller den anden Natur, kan den være saa stærk, at Patienten ikke kan skælne dens Indhold fra et virkeligt Erindringsbillede.

Efter at disse Forhold vare paaviste, have Læger af Charcots Skole kunnet give den utvivlsomt rigtige Forklaring af forskellige Besættelseshistorier, der navnlig

optraadte i Klostre. Det drejede sig i disse Tilfælde om Hysteri med Autosuggestioner, og da Forholdene i Klostrene vare ganske særlig gunstige for en saadan Sygdoms Udbredelse, er det ikke underligt, at efterhaanden en stor Mængde Nonner bleve »smittede« af den først angrebne. Faa Aar før Begivenhederne paa Rosborg fandt Sted, var i Frankrig en Præst bleven brændt som Troldmand, fordi en Del hysteriske Nonner i et Ursulinerindekloster følte sig besatte af flere eller færre Djævle og beskyldte den nævnte Præst, der ogsaa spillede en Rolle i deres Delirier, for at være Aarsag til deres Besættelse.

Men det var ikke alene Heksenes og Troldmændenes Ofre, der i Virkeligheden vare Ofre for Hysteri og Autosuggestioner. Det samme gælder om mange af Heksene selv.

Heksenes Bekendelser med deres udførlige Beskrivelser af deres natlige Luftrejser, af Heksesabbatherne og det hele Samkvem med Fanden, skyldtes ganske vist i mange Tilfælde Dommerne, der eksaminerede Bekendelsen ind i de anklagede og pinte den ud af dem. Men man har ogsaa Eksempler paa, at ulykkelige Kvinder have anklaget deres nærmeste, ja endogsaa sig selv for Hekseri og givet udførlige Skildringer af deres Samkvem med Djævelen og øvrige Misgerninger.

Der er næppe Tvivl om, at vi i disse Tilfælde have at gøre med Autosuggestioner, sandsynligvis hos hysteriske. Et Bevis paa, at Heksene ofte vare hysteriske, have vi i de saakaldte Djævlemærker. Det var en bekendt Sag, at Djævelen ofte, naar han optog en Person i sine Hekses Tal, satte sit Mærke paa vedkommende. Han berørte et eller andet Sted af hendes Legeme, og dette Sted var for Fremtiden blottet for Følelse. Derfor gjaldt det for et vigtigt Bevis imod en for Hekseri anklaget.

naar man kunde finde et Sted paa hendes Legeme, hvor man kunde prikke hende med Naale, uden at hun mærkede det.

I Hekseprocessernes Tid kendte man ikke meget til Hysteriens Symptomer. Nu er det en bekendt Sag, at Føleløshed af en større eller mindre Del af Legemet er et af de vigtigste Tegn paa denne Sygdom, og at der meget ofte hos Hysterikere findes føleløse Pletter, som Patienterne selv ikke have nogen Anelse om. Det er ganske interessant, at man under Hekseprocesserne i de fleste Tilfælde fandt Djævlemærkerne paa den venstre Side af Legemet. Den hysteriske Føleløshed findes nemlig ogsaa hyppigst paa venstre Side.

Naar man nu tilmed ved, at Sindsbevægelse, og navnlig Skræk, er den vigtigste Aarsag til Hysteriens Udbrud, saa kan man tænke sig, at der var rig Lejlighed til denne Sygdoms Udbredelse i Hekseprocessernes Tid.

Men ogsaa uden at tage sin Tillflugt til Hysterien kan man forstaa, at der i den Tid let opstod Autosuggestioner, som hentede deres Indhold fra Heksevæsenet. Naar man ser, hvor blindt Konger, Bisper og Dommere troede paa alle Heksevæsenets Urimeligheder, saa var det for meget forlangt, at Menigmand skulde øve nogen Kritik paa dette Omraade. Og der var Egne, hvor Hekseprocesserne rasede saa hæftigt, at det maa have været vanskeligt for Beboerne at interessere sig for eller tænke paa andet. Betingelserne for Autosuggestionens Opstaaen vare altsaa saa gunstige som muligt: Kritikken var sat ud af Spillet og Opmærksomheden koncentreret i een bestemt Retning. Det var under disse Omstændigheder ikke saa mærkværdigt, om en eller anden Kvinde kunde drømme, at hun rejste til Bloksbjerg og tog Del i Heksenes Orgier der, og at hun bagefter kunde tage denne Drøm for en virkelig Oplevelse. At en Heks, der

om Natten har danset paa Bloksbjerg, om Morgenen vaagner i sin Seng, er der jo ikke noget mærkeligt i.

Det er ikke underligt, at mange Kvinders — og Mænds — Nerver bukkede under for de Rædsler, der daglig gik for sig omkring dem. Og naar først en Kvinde var anklaget for Hekseri, naar hun tilbragte Uger og Maaneder i et mørkt og uhumsk Fangehul, uden anden Afveksling end Forhør og Tortur, uden anden Udsigt end Baalet. saa vilde det næsten være underligt, om ikke hendes Dømmekraft skulde formørkes og hendes opskræmte Fantasi løbe løbsk. Det er højst sandsynligt, at mange »Hekse« selv tilsidst have troet paa Virkeligheden af de Ugerninger, som Torturen havde afpresset dem Tilstaaelse om.

Vende vi os nu til den foreliggende Heksehistorie, da er det meget muligt, at de tre Hovedpersoner, Søren Frebjerg, Birgitte Mouridsdatter og Mette Mouridsdatter ikke havde nogen rigtig god Samvittighed.

Det er muligt, at de virkelig have praktiseret som Troldfolk, og at Mette Pedersdatter paa Grund af deres Berømmelse har henvendt sig til dem om Hjælp imod Niels Munk. Og det er ikke usandsynligt, at Niels Munk, da han ikke direkte kunde komme Anders Christensen og Mette Pedersdatter til Livs, har rettet sine Angreb mod de nævnte tre Personer, fordi de der paa Egnen havde Ry som Troldfolk. Men paa den anden Side er det aldeles ikke utroligt, at disse tre dømte og brændte Troldfolk i Virkeligheden have været tre skikkelige Mennesker, som aldrig have tænkt paa at give sig af med forbudne Kunster.

Hvilken af Delene der er Tilfældet, er det umuligt at afgøre. Men det er ogsaa for saa vidt ligegyldigt, som deres Beretning om, hvad der skete om Natten

»den næste Løverdags før Nytaarsdag 1638«, i begge Tilfælde er lige mærkelig og lige vanskelig at forklare.

Baade Søren Frebjerg og Birgitte Mouridsdatter havde rigtignok for Retten tilstaaet, at de havde forskrevet sig til Fanden, og givet en Beskrivelse af, hvorledes dette var gaaet til. Men af en Tilstaaelse kan man jo ikke slutte noget i Heksesager. Det er ganske vist ikke umuligt, at der virkelig laa noget til Grund for disse Tilstaaelser. at de paagældende virkelig have villet forskrive sig til Djævelen for at opnaa den med Trolddomsgaven følgende Magt. Men Tilstaaelsen beviser ikke noget. Naar de anklagede vare Troldfolk. saa skulde det klares, hvorledes de vare blevne det. Og da alle Mennesker vidste, hvorledes man bar sig ad med at forskrive sig til Djævelen, og en Tilstaaelse var det eneste Middel til at undgaa Tortur — eller mere Tortur —, saa kunde det ikke være vanskelig for Dommeren og den anklagede at blive enige om en tilfredsstillende Tilstaaelse ¹⁾).

Det samme gælder med Hensyn til Hekseforsamlingen i Fusøre, om hvilken de tre Troldfolk have afgivet overensstemmende Tilstaaelser. Naar der staar, at disse Bekendelser bleve aflagte, »unødt og utvungen, frivillig«, saa vil det naturligvis kun sige, at de anklagede aflagde eller gentog Tilstaaelsen i et Øjeblik, da de ikke vare Genstand for Tortur. Dette udelukker jo ingenlunde, at Bekendelsen oprindelig kan være fremkommen under et pinligt Forhør. De anklagede vidste jo, at de ved at tilbagekalde deres Tilstaaelse kun vilde opnaa, at den paa ny blev pint ud af dem.

Den nøjagtige Overensstemmelse mellem de tre an-

¹⁾ Det bør dog erindres, at i Følge Recessen 1588 § 19 maatte pinligt Forhør kun anvendes paa Misdædere, som allerede var dømt til døde.

klagedes Skildringer af, hvad der passerede om Natten den 29de December 1638, tyder ogsaa paa, at de to sidst forhørte kun have behøvet at bekræfte, hvad den første havde bekendt. Hvad Bekendelsen maatte gaa ud paa, var jo paa Forhaand givet, da Undersøgelsens Formaal var at afsløre et Heksekomplot mod Niels Munk. Og da det navnlig var Anders Christensen og hans Hustru, som Niels Munk havde Mistanke til, maatte Forhøret naturligvis gaa ud paa at finde Beviser for, at disse vare med i Sammensværgelsen.

Det var saaledes ikke mere, end man kunde vente, at de tre Troldfolk maatte bekende, at de ved Heksekunster havde paaført Niels Munk Ulykker, og at de havde gjort det i Forening med Anders Christensen og Mette Pedersdatter og paa deres Opfordring.

At Troldfolkene bekendte alt, hvad man ønskede, behøver ingen nærmere Forklaring. Derimod forekommer det mig, at Skildringen af Nattens Begivenheder er givet med en Udførlighed og et dramatisk Liv, som taler imod, at den er presset ud af de anklagede ved Forhør og Tortur. Desuden indeholder Beretningen forskellige Detailler, som vanskelig kunne tænkes at være fremkomne ved de anklagedes bekræftende Svar paa Inkvi- rentens Spørgsmaal. Dette gælder f. Eks. om Episoden med Voksbornene, som ikke bleve benyttede, og Fortællingen om, hvorledes Fanden lod Chr. Andersen falde, saa han forstuede sin Fod. Meddelelsen om, hvad Troldfolkene fik af Mette Pedersdatter »for deres Umag«, gør heller ikke Indtryk af at være opdigtet for at tilfredsstille Anklageren og Dommeren.

Den hele Beretning forekommer mig i sin Naivitet at have et, om jeg saa maa sige, troværdigt Præg — et Præg af at være fremsat i god Tro.

Hvis denne Opfattelse er rigtig, maa Forklaringen være den, at en af de anklagede virkelig har oplevet hele Historien — i sin Fantasi, i en Drøm eller i hysterisk Vildelse, maaske først efter at Grundtrækkene vare givne ved Forhøret. Og det er da sandsynligt, at det er Birgitte Mouridsdatter, der er Historiens Ophavsmand.

Tænke vi os, at Birgitte Mouridsdatter led af Hysteri, og at hele Historien er opstaaet i hendes af Forhørets og Fængslets Rædsler paavirkede Fantasi, saa er det let at forstaa, at Bekendelsen kom til at se saaledes ud. Saa bliver det ogsaa lettere at forstaa, at Birgitte i sin Dødsstund kunde opfordre Niels Munk saa ernergisk til ikke at lade Mette Pedersdatter »undgaa Ilden«.

Birgitte Mouridsdatter synes i det hele at have haft en livlig Fantasi.

Det er godtgjort ved Tingsvidne, at hun d. 21. Maj 1639 aflagte efterfølgende Bekendelse:

»at for ungefær 10 Aar siden 3 Torsdage efter hverandre da kom hun til Durup Kirke, hos værende Maren Jeps Datter i Grønderup og hinders Datter Tyre og Søren Christensen Frebjerg, og ovennævnte Søren Frebjerg bad hende gaa aved omkring Kirken 3 Gange, og da hun dette gjorde første Gang, saa blæste hun ind ad Nøglehullet paa Kirkedøren og ligesaa alle tre Gange og gav sig Fanden i Vold. Saa lod Fanden sig for hinder til Syne først som en liden ragget Hund, siden som en liden Dreng og kaldte sig Hoch og lofte hinder, at han vilde være hinders Dreng, og satte han sit Tegn paa hinder udi hinders Hoved, og hun forsvor sig til hannem, frasagde sig Gud og den hellige Trefoldighed, hinders Daab og Christendom og alt det efter Fandens og Søren Christensen Frebjergs Tilskyndelse, og det af den Aarsag, at hun skulde være udi den Kunst lige god med hannem og ikke røbe hannem. Og

alt dette skete om Natten, og siden fulgtes de ad til Grønderup hjem med førstnævnte Maren Jeps Datter og hinders Datter, som tilforn udi Kunsten var fuldkommen udlært, og der gjorde Fanden dennem et stort Gæstebud«.

Søren Frebjerg bekendte ogsaa, at han havde forskrevet sig til Fanden ved at gaa tre Gange aved om en Kirke og blæse ind ad Nøglehullet »og gav sig Fanden i Vold, frasagde sig Gud, den hellige Trefoldighed, hans Daab og Christendom«. Men han tilføjede kun — hvad der maatte til, for at Bekendelsen kunde være komplet — at »Fanden lod sig for hannem til Syne udi en Drengs Lignelse og kaldte sig Friidtz«. Det eneste ikke strengt nødvendige i denne Bekendelse er Søren Frebjergs Slutningsbemærkning om Fandens Mangel paa Ordholdenhed: »han lofte at tjene hannem og være hannem troen og huld, men han holdt hannem det som en Skælm og Tyv«. Men ogsaa denne Bemærkning kan være fremkommen som et ret naturligt Svar paa et Spørgsmaal om, hvad Fanden havde givet for hans Sjæl.

Birgitte Mouridsdatter derimod fortæller Historien »mit Umstanden«. Fanden viser sig først som en »ragget« Hund, siden som en Dreng; han sætter sit Mærke paa hendes Hoved og fejrer hendes Optagelse i Hekselavet med »et stort Gæstebud«.

Det mest interessante i Birgitte Mouridsdatters Beretning er den Omstændighed, at Fanden satte sit Mærke paa hende.

Deraf kunne vi med Sandsynlighed slutte to Ting: at Forsværgeshistorien, i alt Fald i den foreliggende Skikkelse, først er bleven til under Processen — og at Birgitte Mouridsdatter havde en følesløs Plet paa sit Hoved, med andre Ord, at hun frembød et af Hysteriens mest karakteristiske Symptomer.

Det er nemlig en Erfaring, at Heksene næsten aldrig vidste Besked med deres Djævlemærker, før de bleve opdagede under Processen — ligesom de hysteriske i Reglen blive forbavsede, naar man paaviser de følesløse Pletter paa deres Hud. Og medens saadanne følesløse Pletter ere meget almindelige i Hysterien, findes de overordentlig sjældent udenfor denne Sygdom.

Det er altsaa ret sandsynligt, at hele Historien om Hekseforsamlingen i Fusøre og Luftfarten til Rosborg er opstaaet i Birgitte Mouridsdatters hysteriske Fantasi og har sat sig fast i hendes Bevidsthed, som om det var Erindringen om en virkelig Begivenhed. De andre Tiltalte have da kun behøvet at slutte sig til hendes Bekendelse. Dette forklarer den Overensstemmelse, indtil de mindste Enkeltheder, som findes mellem de tre Troldfolks Beretninger om Affæren.

Medens saaledes alt forklares uden Vanskelighed, naar man gaar ud fra den i alt Fald meget sandsynlige Antagelse, at Birgitte Mouridsdatter led af Hysteri, er det for Forstaaelsen af den foreliggende Beretning temmelig ligegyldigt, om hun har været i Ledtog med Mette Pedersdatter eller ej — undtagen forsaavidt som den daarlige Samvittighed maaske kan have bidraget til at paaføre hende Sindsbevægelser.

Som tidligere omtalt kan det vel tænkes, at Birgitte Mouridsdatter — ligesom ogsaa Søren Frebjerg — har forsvoret sig til Djævelen paa den angivne Maade, og at kun Biomstændighederne i Beretningen er af nyere Datum. Have disse ulykkelige ikke alene gaaet med Frygten for Baalet, men ogsaa med Bevidstheden om, at det, efter Datidens Opfattelse, var velfortjent, saa bliver det endnu lettere at forstaa, at deres Tanker kunde forvildes. Det bliver da dobbelt naturligt, at den hysteriske Birgitte Mouridsdatters Drømme og vaagne Fantasier maatte dreje

sig om de Misgerninger, som Forhøret og Torturen skulde bringe hende til at tilstaa, og let at forstaa, at hun kunde komme til at opfatte saadanne Fantasibilleder som virkelige Begivenheder.

Bevidstheden om at have fortjent sin Skæbne kunde komme til som et Plus. Men den Kvindes Skæbne, der var anklaget for Hekseri, var i og for sig frygtelig nok til at forklare, at hun blev Offer for en Sygdom, der kan skyldes Sindsbevægelse.

Som tidligere omtalt foreligger der fra forskellige Steder talrige Iagttagelser, som vise, hvor gunstig Jordbunden i Heksetiden var for Hysteriens Udbredelse og for Opstaaelsen af hysteriske Autosuggestioner. Men ogsaa den foreliggende Heksehistorie giver os et karakteristisk Eksempel derpaa i den Besættelse, som Troldfolkene paaførte Niels Munks »fattige, umyndige Børn«.

Der kan næppe være Tvivl om, at den Sygdom, som fik Jomfru Ide til at »skrigе og raabe«, har været Hysteri, ikke »causiret« af Orm, som Dr. Schøtte i Viborg mente, men snarere af Frygt for Heksene og anden Sindsbevægelse.

Fra Niels Munks Standpunkt kunde der naturligvis ikke være Tale om at opfatte Datterens »Skrigen og Raaben« anderledes end som et Bevis paa, at hun var besat af en ond Aand, som da naturligvis Anders Christensen og hans Hustru havde »indvist« i hende.

Niels Munk vidste uden Tvivl godt, at en saadan Aand ofte talte igennem Munden paa den besatte, og det vidste Datteren formodentlig ogsaa. Niels Munk prøvede da naturligvis paa at faa et Bevis mod Anders Christensen og Mette Pedersdatter ved at faa Aanden til at fortælle, hvem der havde vist den ind i Datteren. Erfaringen viste nemlig, at den Slags Aander, der lode sig bruge til Besættelser, i Reglen vare nogle dumme

Djævle, som gerne indlode sig i Snak med Folk og saa plaprede ud med løst og fast.

Det fremgaar da ogsaa tilstrækkelig tydeligt af Beretningen, at Niels Munk har givet sig til at eksaminere den onde Aand og opfordret den til at svare gennem Datterens Mund. Dette har naturligvis virket som en Suggestion paa det hysteriske Pigebarn. Hun har følt sig besat af en Djævel, og Djævelen har givet sig til at tale ud af hende, undertiden med en grovere Stemme end hendes sædvanlige.

Da Niels Munk havde bragt det saa vidt, tilkaldte han de Mænd, der stode ved den østre Logavl, for at Djævelens Udsagn kunde være vidnefast. Dette Udsagn blev da selvfølgelig, som Niels Munk og Datteren ventede det.

Datterens Hysteri smittede Sønnen, der af samme Grund som hun afgav en gunstig Jordbund for hysteriske Fænomener, og han begyndte at »skriges og raabe« ligesom hun. Da han hørte Søsterens Aand tale om »Fusøren og Søren Frebjerg«, virkede det som en Suggestion paa ham, og han gav sig ogsaa til at raabe: »Fusøren!« »Søren Frebjerg!« Og hvad han ikke var hysterisk og besat i Forvejen, det skulde han nok blive under Jens Heides Behandling. Det var ogsaa først, efter at denne »gode Mand« havde læst over ham, at hans Aand navngav sig og kaldte sig »Acha«.

Der er kun een af Personerne i dette Drama, der staar med Palmer i Hænderne — det er den Viborg Bisp. Ikke alene stillede Biskop Wandal sig meget skeptisk overfor disse Aander — der ikke kunde tale andet Sprog end Dansk — og behandlede dem med overlegen Ironi. Han anvendte ogsaa med Held den samme Kur mod Peder Munks Sygdom, som Charcot over 200 Aar senere anbefalede som det bedste Middel

mod Hysteri — Fjernelse fra det Sted, hvor Sygdommen var opstaaet, og fra de Forhold, der holdt den vedlige. Da Peder Munk flyttede til Hald, lod han Acha blive tilbage, og det varede ikke længe, inden han var fuldstændig helbredet.

Denne Rosborgske Besættelseshistorie er meget lærerig. Vi se af den ikke alene, hvorledes Besættelser opstaa, men ogsaa, hvorledes de helbredes. For de besattes Vedkommende kende vi Sygehistorien tilstrækkelig grundigt til med Sikkerhed at stille Diagnosen: »Hysteri med Suggestioner og Autosuggestioner«.

For Heksenes Vedkommende er Forklaringen mindre sikker. Det er ikke umuligt, at deres Bekendelse kun indeholdt, hvad Inkvirenten vilde have dem til at bekende og pinte ud af dem. Men det forekommer mig dog overvejende sandsynligt, at i alt Fald Detailerne, Udsmykningen af Historien skyldes en hysterisk Fantasi, og jeg anser det ingenlunde for utænkeligt, at Birgitte Mouridsdatter — og maaske ogsaa de andre Troldfolk — gik i Døden med Troen paa deres egne Misgerninger.

Fr. Hallager.
